

RECENZII

Ioan Viorel Boldureanu, Simion Dănilă, Cornel Ungureanu, *Antologia literaturii dialectale bănăţene (poezie, proză, teatru).1891-2011*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2011

Interesul actual al oamenilor de cultură pentru literatura dialectală bănăţeană trimite la argumente istorice, lingvistice și de ordin artistic. Criticul și istoricul Cornel Ungureanu afirmă că „dialectul bănăţean, în cazul nostru, poate salva un șir de cuvinte care vin din istorie, de demult, pe care limba literară le-a abandonat, le-a pierdut. Literatura dialectală păstrează, conservă, revitalizează «limba veche și-nțeleaptă». Recuperează imagini ale comunităților rurale” și textele unui „șir de cărturari ai vechimilor”. (p. 7-8)

Este ceea ce și-au propus, în principal, cei trei prestigioși cărturari timișoreni, care au înmănușat următoarele contribuții: selecție, cronologie, precizări, note și mențiuni bio-bibliografice: Ioan Viorel Boldureanu și Cornel Ungureanu; transcrierea textelor: Ioan Viorel Boldureanu; glosar: Simion Dănilă și Ioan Viorel Boldureanu.

Textele, reprezentând un interval de aproximativ 120 de ani, provin din Banatul istoric, zonă de interferențe etnice și multiculturale, particulară față de celelalte regiuni dialectale de pe teritoriul nostru. Ca atare, antologia include texte dialectale ale românilor trăitori în Serbia, care păstrează „limba, tradiția, stilul de viață, validează vechimea” (Cornel Ungureanu, p. 9).

Obiectivele volumului antologic sunt enumerate de Ioan Viorel Boldureanu (p.

10-11): să arate, prin exemplificări, valorile specifice ale literaturii dialectale bănăţene; să fie un „îndrumător-etalon” pentru cercetătorii și cititorii interesați de acest tip de literatură; să unifice și să promoveze, după criterii riguroase științifice, maniera de consemnare a particularităților fonetice și morfo-sintactice ale dialectului bănăţean, asigurând accesibilitatea lecturii pentru toți vorbitorii de limbă română; să stimuleze, mai întâi, curiozitatea, apoi, implicarea generației tinere în cunoașterea, conservarea și continuitatea literaturii dialectale bănăţene. Antologia se înfățișează ca o culegere „sever selectivă” „pe baza unui set de criterii calitative” și a principiului cronologic. (Ioan Viorel Boldureanu, p. 10)

Materialul este structurat în trei secțiuni: poezie, proză, teatru. Fiecare autor inclus beneficiază de o prezentare bio-bibliografică, prefațând creațiile antologate. Coexistă generațiile de creatori dialectali începând cu secolul al XIX-lea și până în actualitate.

Lirica dialectală ocupă un spațiu larg, sugerându-se în acest mod ponderea pe care o deține în ansamblul literaturii bănăţene. Sunt reproduse creații reprezentative ale poezilor Victor Vlad Delamarina, George Gârda, Petru E. Oancea (Tata Oancea), Ioan Curea, Constantin Miu-Lerca, Marius Munteanu, Virgiliu Șchiopescu, Petru Chira, Ștefan

Pătruț, Ionel Iacob-Bencei și ale altora. Prozei îi revine, de asemenea, o generoasă desfășurare prin fragmente din lucrările lui Florinel, Dimitrie V. Păcățianu, Ioan Fărcaș, Ștefan Pătruț, Ionel Iacob-Bencei, Nicolae Jebelean, Ioan Viorel Boldureanu. Date fiind rigorile genului, cel mai restrâns compartiment literar este teatrul, semnatarii fragmentelor dramatice fiind Nicolae Vucu-Secășeanu, Dan Radu Ionescu, Ioța Vinca, Todor Crețu-Toșa, Ioan Viorel Boldureanu.

De asemenea, antologia cuprinde referințe bibliografice, precizări cu privire la

redarea în scris a rostirii dialectale bănățene și, în anexă, autori și texte selectate în cele mai importante și mai răspândite antologii și culegeri de versuri și texte bănățene apărute în intervalul 1977-2010.

Prin dimensiunile remarcabile ale cercetării, dar, mai ales, prin modul în care sunt valorificate resursele creatorilor dialectali din Banat, antologia apărută în 2011 se constituie „și ca un prim manual de literatură dialectală bănățeană” (Ioan Viorel Boldureanu, p. 14).

Dana Nicoleta Popescu

Ioan David, *Presa românească din Banat. Preocupări de cultivare a limbii. De la începuturi până în 1918*. Prefață de Crișu Dascălu. Studiu introductiv de Adrian Dinu Rachieru. Ediția a II-a revăzută, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 175 p.

Cartea de față este rodul unei investigații minuțioase a presei românești, mai ales a celei din Banat, pe care autorul o cunoaște pe toată întinderea ei spațio-temporală, dar, în egală măsură, și al atracției față de limba română. Această din urmă pasiune este împărțită de autor cu mulți dintre înaintașii lui în ale jurnalisticii și tocmai opiniile și atitudinile acestora (dar și ale altor oameni de cultură bănățeni) în privința unor chestiuni de natură lingvistică, disputabile (și disputate în epocă) constituie tema volumului comentat aici.

Intervalul de la începuturile presei românești și până în 1918 este bine ales, căci de-a lungul lui, și îndeosebi la hotarul dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, intelectualii locului au simțit nevoia (hrănită de lupta pentru unificarea culturală a românilor, care a precedat-o pe cea politică și de această dată) de a se implica în discuțiile, de obicei contradictorii și chiar polemice, cu privire la instrumentul cel mai important de manifestare a culturii naționale: limba. Îndeosebi în Banat, unde se resimțea suficient de puternic influența graiurilor din zonă, accesul la un

mijloc de exprimare corect și pe înțelesul tuturor devenise un imperativ de neocolit. Evident, părerile au fost lansate și de la catedră, și de la amvon, și de la tribună, dar vehiculul lor cel mai eficace a fost identificat în paginile publicațiilor care începuseră să apară în mai toate centrele importante ale zonei: „Luminătorul”, „Dreptatea”, „Controla”, „Drapelul” etc.

Dar, înainte de a investiga acest generos, însă multă vreme ignorat câmp de activitate, autorul face o pioasă reverență marilor înaintași bănățeni, care s-au afirmat pe tărâmul limbii române: Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici-Loga, Pavel Vasici. Aceștia, se demonstrează în capitolele următoare, au avut descendenți notabili în plan științific și reductabili în câmpul argumentării: Vincențiu Babeș și Alexandru Mocioni, la care se adaugă alte nume, precum Pavel Rotariu (cel care a purtat, cu demnitate și curaj, o intensă polemică cu Ioan Slavici), Valeriu Braniște, Coriolan Brediceanu, George Dobrin etc.

Sunt luate în considerare două dintre temele care au produs controverse în acel

timp: latinismul și cosmopolitismul, față de care s-au adoptat poziții pro și contra, apărute cu arme lingvistice, dar și de altă natură (istorice mai cu seamă). Ele au privit cu precădere rivalitatea dintre fonetism și etimologism în plan ortografic și cea dintre neoașisme și neologisme în cel lexical.

În sfârșit, cartea se ocupă, în capitolul ei final, de stilul presei românești bănățene din perioada cercetată, prilej pentru autor de a-și etala virtuțile teoretice și mai ales analitice din acest domeniu.

O *Bibliografie* care adună tot ce s-a scris cu adevărat esențial pentru tema cărții reprezintă un util instrument pentru cei care se vor încumeta, mai târziu, pe același drum. Ea trădează o îndelungă familiarizare cu literatura de specialitate, folosită adecvat

(când confirmativ, când infirmativ) ca sursă de argumente în favoarea opiniilor proprii și ca obiect de litigiu, atunci când părerile erau divergente.

Ilustrarea opiniilor lingvistice ale gazetarilor și ale oamenilor de cultură din Banat se face cu ajutorul unui util *Glosar*, care reunește cuvintele arhaice, regionale și neologice pe care aceștia au simțit nevoia să le explice atunci când le-au folosit în textele pe care le-au semnat și care mărturisesc posibilele dificultăți ale cititorilor în a le înțelege.

O carte situată la răspântia dintre filologie și jurnalism, care poate servi drept model de rigoare științifică și entuziasm investigator, impune numele autorului în ambele domenii.

Doina Bogdan-Dascălu

Ioan David, *Presă și cultură în secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea*. Prefață de Crișu Dascălu. Studiu introductiv de Doina Bogdan-Dascălu. Ediția a II-a, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 265 p.

Cartea cu acest titlu a lui Ioan David, pasionat cercetător al presei scrise, provenit din mediul acesteia și având și o semnificativă experiență didactică la o facultate de ziaristică, este în cea mai mare parte o explorare a istoriei presei bănățene din secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Explorarea amintită este înscrisă firesc în ansamblul celei naționale, aceea din Principatele Române și din Transilvania. Mai mult decât atât, într-un prim capitol, autorul oferă instructive informații despre începuturile presei în lume, în marile puteri ale vremii, vorbindu-ne despre precursori, despre presa periodică și cotidiană, despre ziarele pentru toată lumea, ca și despre declinul ei, survenit nu la începutul mileniului trei cum s-ar putea crede, ci „încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea” (p. 25), cauzele fiind „de ordin intern (perpetuarea jurnalismului

de senzație, constituit într-o *monstruoasă* forță de influență degeneratoare a societății; conflictele dintre patronat - sindicat, autorități, presă, guvern etc.) și extern (aparitia formelor alternative de informare). Imediat după război, și-a făcut prezența și primul redutabil concurent al presei scrise; ziarul vorbit” (p. 26). Un următor capitol, de patruzeci de pagini, este consacrat presei românești din Principate și din Transilvania și are în vedere tipăriturile premoderne, contribuția cercurilor francmasonice la proiectul tipăririi primului ziar în limba română, calendarul lui Șoanul, precum și presa românească din secolul al XIX-lea. Referirile la aceasta din urmă privesc primul cotidian în limba română, debutul în presa politică, „Jurnalul universal” ca experiment publicistic, evoluția presei în timpul reformelor lui Cuza, transformarea presei din vocație în afacere, diviziunea activității

redacționale și, în fine, profesia de ziarist și organizațiile sale reprezentative.

Există foarte multe puncte de vedere interesante cu privire la presa românească din secolul al XIX-lea. Așa este, de pildă, cel referitor la prima apariție a unei publicații românești. Se acceptau până nu demult ca prime ziare românești „Curierul românesc” al lui Ion Heliade Rădulescu (8 aprilie 1829) în Țara Românească și „Albina românească” a lui Gheorghe Asachi în Moldova (8 aprilie 1829). Ioan David ia în discuție și alte apariții premoderne, cea mai veche fiind calendarul dascălului Petru Șoanul de la 1731 din Brașov, urmat de calendarul pe 112 ani din 1785 al fraților Strilbițchi din Moldova apărut în 1785, „Calendarul românesc” de la Buda al lui Paul Iorgovici, proiectul de ziar din 1817 al lui Teodor Racoce, „Fama Lipskii” din 1727 ș.a. Cu toate că acestea constituie date indiscutabile ale presei românești, Ioan David nu retrace totuși celor trei ziare românești: „Curierul românesc”, „Albina românească” și „Gazeta de Transilvania” din importanța lor, remarcând că ele „nu și-au pierdut rolul în istorie, ele rămânând, în continuare, la temelia scrisului gazetăresc atunci când avem în vedere accepțiunea integrală a noțiunii de presă” (p. 48). Autorul reține de asemenea ca dată memorabilă 1 ianuarie 1838 când apare primul cotidian, intitulat „România”, având ca redactori pe Florian Aaron și Gheorghe Hill, după cum nu conținește să evedențieze pozițiile politice progresiste a patru publicații: „Dacia literară” (1840), „Arhiva românească” (1840), „Propășirea” (1844), toate de la Iași, și „Magazin istoric pentru Dacia” (1845), de la București, al lui Bălcescu și Laurian ori eforturile „Jurnalului universal” proiectat în 1853 de a se constitui într-o publicație cuprinzătoare, enciclopedică. Autorul relevă și alte momente ale devenirii moderne a presei,

precum diviziunea muncii redacționale care a făcut posibile tirajele mari, constituirea profesiei de ziarist cu statut și deontologie specifice ca și a organizațiilor ziaristilor. Tot între perspectivele noi propuse, am semnalat sublinierea contribuției cercurilor francmasonice la proiectul primului ziar în limba română, pentru care autorul cărții aduce argumente consistente ce confirmă această idee. Este vorba de periodicul săptămânal „Foaia română pentru econom” pentru care inițiatorul publicației, Ioan Molnar Pinariu, întreprindea în 1789 primul demers la Curtea de la Viena, obținând o aprobare parțială. Hotărârea însă, arată Ioan David invocând izvoare istorice, „nu aparține în totalitate lui Molnar, ci cercului spiritual în care acesta se mișca: *Loja Sfântului Andrei*, o societate francmasonică cu sediul la Sibiu, apărută încă din 1776, încurajată de Iosif al II-lea spre a-l ajuta în finalizarea proiectelor sale, și din care făceau parte nume importante în finalizarea proiectului editării primului ziar în limba română (...)” (p. 40).

Cu refacerea unui ansamblu de o astfel de amplitudine, Ioan David procedează într-un al treilea capitol la analiza detaliată a presei românești din Banat, nu fără a schița însă mai întâi cadrul istoric și cultural al Banatului în secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. El vorbește astfel de transformarea Banatului prin Pacea de la Passarowitz în provincie a împăratului de la Viena, de individualitatea economică, socială și culturală a acesteia potrivit măsurilor luate de Curtea imperială, de colonizarea ei, de înflorirea învățământului în timpul stăpânirii austriece, de încorporarea Banatului la Ungaria cu toate consecințele ei și, mai ales, de urmările nefaste datorate instituirii în 1867 a statului dualist austro-ungar, constând în măsurile de deznaționalizare a etniilor ce aveau în vedere inclusiv abuzuri împotriva

presei românești. Se relatează despre intenții ziaristice în Banat în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, subliniindu-se că primele ziare românești de aici în adevăratul sens al cuvântului își fac apariția în a doua parte a secolului al XIX-lea. Este o apariție întârziată cu 50 de ani față de aceea a primelor ziare din Principate, tocmai din cauza condițiilor istorice și culturale specifice ale Banatului. Întreaga analiză a autorului conduce la formularea ideii că Banatul a avut o presă proprie, cu trăsături distincte datorită cărora ea nu a fost o anexă a celei din Ardeal.

Un aspect particular al presei bănățene pe care autorul îl pune îndeajuns în relief este acela că primele ziare românești bănățene au fost editate în străinătate, la Viena și Pesta, din niște motive serioase: regimul presei era aici mult mai blând decât în Banat și, în plus, la Viena era și locul unde se făcea destinul națiunilor.

Primul ziar în limba română realizat de bănățeni asupra căruia Ioan David stăruie pe larg este „Albina”, publicație cu profil cultural și politic apărută de 2-3 ori săptămânal, mai întâi la Viena între 27 martie 1866 și iulie 1869, apoi la Pesta din 16 iulie 1869 până în 31 decembrie 1876, sub direcția lui G. Popa, Iulian Grozescu și Vincențiu Babeș. Importanța politică și culturală a ziarului este enormă, întrucât Vincențiu Babeș își imprimă aici crezul său, apoi pentru că a impus pe piața presei primul ziar în românește, iar în redacțiile din Viena și Pesta s-au format primii jurnaliști de profesie: Iulian Grozescu, Gruia Murgu, Pavel Rotariu, cel din urmă punând în 1880 piatra de temelie a presei politice românești din Banat.

O strășătură distinctă a presei bănățene ar fi și aceea că pe teritoriul provinciei ziaristica nu începe cu publicații politice, ci cu una din satiră și umor: „Priculiciul”, la Timișoara din 31 martie/12 aprilie 1874 după

ce fusese inițial prin numărul de probă în 1872 la Pesta, continuată de alta de medicină, „Higiena și școala” apărută întâi la Gherla în 5 februarie 1876 și continuată din ianuarie 1877 la Timișoara, redactată și editată de dr. Pavel Vasici.

Autorul cărții analizează apoi alte mari momente ale ziaristicii din Banat. Primul este „Luminătorul”, cu subtitlul „Organ pentru politică și literatură”, cel dintâi ziar politic românesc din Banat, fondat la 5/17 martie 1880 de Pavel Rotariu, publicație la al cărei program Vincențiu Babeș își aduce contribuția sa inestimabilă. Programul său rămâne important prin aceea că ar duce la „menținerea trează a conștiinței naționale și afirmarea drepturilor poporului român” (p. 112), ceea ce ar constitui „caracteristica ideologiei presei românești de la sfârșit de secol XIX” (p. 112).

Un alt mare moment al ziaristicii bănățene analizat în continuare este cel reprezentat de „Dreptatea”, publicație apărută la Timișoara din 25 decembrie 1893/ 6 ianuarie 1894 până în 31 decembrie 1897/12 ianuarie 1898, editată de dr. Cornel Diaconovici, redactor responsabil Valeriu Braniște, aceasta fiind considerată și cel mai bun ziar românesc din Ungaria până la 1918. Deși cu o politică moderată, pledând pentru calea constituțională și legală a luptei ideologice, ceea ce nu l-a cruțat pe Valeriu Braniște de doi ani de închisoare, „Dreptatea”, evidențiază autorul cărții, „a avut merite incontestabile pe fondul luptei românilor pentru unitate națională de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, constituindu-se nu numai într-un factor de progres, ci și într-un instrument și liant politic, social și cultural pentru toți românii din fostul imperiu. Maturitatea publicației rezidă și din atitudinea gazetei față de rolul presei în societate” (p.118).

Dintre publicațiile românești bănățene ce nu pot fi ignorate, deși acest lucru s-a întâmplat până nu demult, Ioan David a avut în vedere „Controla”, apărută în 1895 ca alternativă la „Dreptatea”. E vorba de un ziar sprijinit de românii neînregimentați în politica Partidului Național Român sau de cei ce aplicau politica Budapestei, împrejurare ce a constituit motivul eludării lui din analizele mai vechi consacrate presei bănățene.

De mare atenție se bucură în ansamblul examinării lui Ioan David ziarul „Drapelul”, cu subtitlul „Organ național politic”, fondat în 1/14 ianuarie 1901 la Lugoj de Valeriu Braniște, ziar care este rod al unui grup de intelectuali fruntași bănățeni, membri simpatizanți ai Partidului Național Român. Cu o tematică diversă, unde textul politic avea însă marea pondere, „Drapelul” lugojean este în ansamblul publicațiilor dedicate politicului publicația care „a apărut, în primul rând, dezideratul unității și independenței, obiectiv ce a constituit de altfel pecetea întregului scris ziaristic din acea perioadă” (p. 123), pregătind în acest fel starea de spirit pentru împlinirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

Acestea ar fi marile momente ale presei românești bănățene slujite de tot atât de importanți făuritori ai ei.

Dacă până aici Ioan David a stăruit asupra acestor mari momente și făuritori ai lor, cu preponderență asupra gazetăriei politice, de aici încolo el are în vedere și alte categorii ale presei din Banat: presa independentă, presa muncitorească și socialistă, presa pedagogică, presa sătească, presa religioasă și, în fine, gazetăria feminină, fiecare dintre categoriile amintite cu ilustrările și actorii lor. Examinarea acestor categorii se continuă cu evidențierea a 10 trăsături distincte ale presei bănățene. Am făcut anterior referiri la astfel de trăsături. Merită să fie evidențiat faptul

că presa muncitorească și socialistă, deși existentă, a fost firav reprezentată, fiind totuși conturată puternic combaterea mentalității socialiste, îndeosebi la „Dreptatea” și „Lumina poporului”. Este un punct de vedere care răstoarnă complet perspectiva cercetării dinainte de 1989, privitoare la o presupusă prezență masivă a presei socialiste și spiritului socialist.

Presei bănățene la 1918 i-au lipsit revistele exclusiv literare, misiunea acestora fiind luată cu succes de ziarele existente, unele dintre ele editând suplimente specializate.

O caracteristică a presei românești bănățene este și faptul că nu a existat în perioada analizată vreo publicație consacrată exclusiv femeilor, „în schimb scrisul feminin a fost prezent, în coloanele ziarelor și revistelor din acea vreme, prin condeiul scriitoarelor Sofia Vlad Rădulescu (1851-1943), Emilia Lungu Puhallo (1853-1932) și Maria Florescu (pseudonim Mia Cerna), 1883-1940” (p. 140).

O trăsătură distinctă ar fi și aceea că presa rurală a fost bine reprezentată prin publicațiile din Banatul de Pustă, acestea fiind „cele care au stat la baza fenomenului de mai târziu al condeierilor țărani, atribuit parcă prea ușor doar Banatului de Munte” (p. 145).

Ar exista, în fine, o largă reprezentare a presei independente concretizată prin genericul de „foi sociale, economice, culturale și literare” (p. 145).

Analizele lui Ioan David, care se constituie într-o convingătoare configurare a fizionomiei proprii a presei bănățene cu sincronizări, dar și cu neconectări la cea națională, cu rămăneri în urmă, dar și cu unele priorități se continuă cu o extrem de utilă anexă a publicațiilor în limba română din Banat și zona mărginașă în secolul al XIX-lea până la Marea Unire, continuată de

clasificarea lor din punct de vedere tematic, de locul lor de apariție.

Catalogul acestor publicații, alcătuit alfabetic, cuprinzând date esențiale despre fiecare dintre acestea, include peste 160 de titluri, fiind elocvent pentru existența în această provincie a unei presei în adevăratul sens al cuvântului, deloc minore.

Clasificarea tematică evidențiază predominarea celei populare (27 publicații), urmată de cea umoristică și satirică (18 publicații), apoi de cea politică (15 publicații) și economică (stupărit) (12 publicații).

În privința locurilor de apariție acestea sunt dominate de Budapesta (62 de publicații), Viena (21 de publicații), Timișoara (20 de publicații), Caransebeș (17 publicații) și Lugoj (14 publicații).

Marcu Mihai Deleanu, *Izvoare și preocupări dialectale în Banat*, Timișoara, Editura David Press Print, 2012

Marcu Mihai Deleanu a intrat de timpuriu în familia filologilor români, cu un studiu de sinteză filologică, apărut la Reșița în 1978, după care a publicat, la scurte intervale, studii de stilistică și de inspirație dialectologică, două domenii cărora s-a dedicat cu precădere, urmându-și reputații profesori cu care a învățat, Gheorghe Ivănescu, Gheorghe Tohăneanu și Ștefan Munteanu.

A făcut studii excelente, absolvind, în 1963, Facultatea de Filologie a nou înființatei Universității din Timișoara (inițial, Institutul Pedagogic de 5 ani), astăzi Universitatea de Vest, care, din fericire, s-a bucurat, încă de la început, de cadre didactice bine formate și reprezentând școli diferite, ceea ce a fost un mare câștig pentru generațiile de studenți timișoreni. Perioada romantică la care se fac referiri privește numai spațiul de învățământ și condițiile materiale precare ale începutului, căci carte s-a făcut și atunci la cel mai înalt

Anexele amintite sunt continuate de o alta constituită dintr-un mic dicționar al publiciștilor bănățeni ai perioadei respective, conținând date despre fiecare din cei 47 incluși, în unele cazuri (Valeriu Braniște, Gheorghe Bălțeanu, Nicolae Brânzeu, Cornel Diaconovici, Mihail Gașpar, Iulian Grozescu, Paul Iorgovici, Damian Izverniceanu, Teodor V. Păcățianu, Pavel Rotariu ș.a.) destul de existinse. Chiar și numai catalogul publicațiilor bănățene în limba română și micul dicționar al ziaristilor din Banat în perioada amintită ar putea face din lucrarea lui Ioan David una foarte utilă în perimetrul cercetat cu atâta dedicație și profesionalism.

Ioan David a scris o carte extrem de necesară nu numai pentru cercetătorii presei din Banat.

Dumitru Vlăduț

nivel. De fapt, în acea perioadă au învățat și s-au ridicat câțiva din cei mai valoroși absolvenți filologi, care au făcut o foarte rodnică și frumoasă carieră universitară și de cercetare: Vasile Frățilă, Eugen Beltechi, Sergiu Drincu, Dumitru Crașoveanu, Crișu Dascălu, Maria Sitaru-Purdela, Ileana Oancea și mulți, mulți alții, alăturați celui care la început era Mihai Deleanu.

Autorul nostru a fost atras încă de la început de cursul de dialectologie română pe care l-am ținut în perioada 1959-1963, după care m-am transferat, pentru trei ani, la Institutul Pedagogic de 3 ani din Constanța, înainte de a mă stabili la Universitatea din Craiova. În anii de studenție, a participat cu multă pasiune la anchetele pe care le-am întreprins cu studenții în sud-vestul Banatului și a conceput o foarte interesantă teză de licență sub îndrumarea mea, privitoare la graiul local din comuna ardeleană natală

Boiu, publicată cu adăugiri în 2003, cu titlul *Memorial istoric și etnolingvistic. Grai, obiceiuri, folclor din Boiu*. A fost repartizat de Comisia guvernamentală la Reșița, ca profesor, dar numai după un an a fost adus de profesorul Gheorghe Ivănescu, numit director al Centrului de cercetări al Academiei Române, în colectivul de dialectologie, unde a rămas un singur an, întorcându-se la Reșița, unde a rămas apoi tot timpul, pentru a lucra în învățământul preuniversitar și în cultură. La Reșița l-am găsit în 1966, când mi-am început anchetele dialectale la bufeni, însoțindu-mă în mai multe localități și fiindu-mi de un mare ajutor. M-a însoțit, de asemenea, la Țerova, localitate cercetată de înaintașii mei, interesantă, căci se adaugă altor localități din sud-vestul Banatului și din nord-vestul Olteniei, care se înscriu într-un arhipelag de graiuri insulare cu $\zeta > s$ și $j > z$ (graiurile în „s”, amintite de Gustav Weigand în *Der Banater Dialekt* și cercetate apoi de Mircea Borcilă).

A făcut doctoratul cu profesorul Gheorghe Tohăneanu, abordând o temă de stilistică, altă ramură pe care a îndrăgit-o, primind de la profesor nu numai aprecieri la cel mai înalt nivel, ci și simpatia acestuia.

Marcu Mihai Deleanu a lucrat mult în bibliotecă și în arhive, a făcut teren, adunându-și material bogat și interesant, pe care l-a publicat, devenind repede un nume cunoscut specialiștilor, cu care a avut ocazia să se întâlnească la diferite forme de manifestare științifică, la care a participat cu comunicări interesante. Între lucrările mai timpurii mi-a reținut atenția monografia *Gustav Weigand și bănățenii*, apărută la Reșița în 2005, nu numai pentru că mi-a fost dedicată pentru calitatea mea de dascăl al lui de dialectologie, ci pentru că este o carte de reconstituire a contribuției pe care profesorul de romanistică și întemeietorul Seminarului

de limba română din cadrul Universității din Leipzig a avut-o în elaborarea și publicarea în 1909 a primului atlas al limbii române.

Cu cartea *Izvoare și preocupări dialectale în Banat*, Marcu Mihai Deleanu își asigură un loc temeinic în rândurile filologilor și dialectologilor români, oferind cercetătorilor și celor interesați date corecte și utile din bogata și stufoasa bibliografie a graiurilor bănățene.

Cartea este concepută ca o sumă de monografii ale celor mai interesanți cercetători în materie, grupați nu numai temporal, ci, mai degrabă, după o relativă unitate a problemelor pe care le-au ridicat sau la care au încercat să răspundă, într-o oarecare măsură și după valoarea lor, așa încât, individuale, contribuțiile sunt ale întregului grup.

Mai întâi, autorul prezintă, în capitolul *Izvoare*, textele din care specialistul poate să reconstituie cele mai vechi contribuții ale cărturarilor Evului Mediu românesc bănățean la formarea limbii române literare. Exemplele de grai bănățean din *Palia de la Orăștie* (1582), tradusă de trei cărturari bănățeni, sunt puține, dar, cum observă autorul, Șerban Coresi, tipograful, a respectat modelul de limbă al scrierilor religioase. Tatăl său, diaconul Coresi, propusese deja, ca etalon de limbă scrisă, graiul vorbit în nord-estul Munteniei și sud-estul Ardealului. Se poate vorbi de un început de instituționalizare a normei lingvistice, care se va impune. Exemplele pe care autorul le adaugă, cercetând indicele de cuvinte al *Paliei*, atât lexicale, cât și fonetice, sunt convingătoare și reprezintă o contribuție personală.

Cărturarii cuprinși în capitolul III, *Precursori*, care au activat și au scris la sfârșitul secolului al XIX-lea, sunt cei mai luminați și cei mai temeinici cercetători ai faptelor de limbă din acea vreme, cu studii serioase în țară și în străinătate, unde au

venit în contact cu progresele pe care le făcea cercetarea lingvistică, organizată în acea perioadă în școli, cea mai avansată fiind Școala comparatistă. Ideile creatorilor metodei comparativ-istorice se întrevăd în cercetările de gramatică și în operele lexicografice ale lui Paul Iorgovici, Eftimie Murgu, Constantin Diaconovici-Loga și Damaschin Bojincă. Ei sunt deschizători de drumuri și în domeniul dialectologiei, al cercetării graiurilor bănățene, căci în operele lor apar observații privitoare la structura dialectală a Banatului, sunt atestate particularități ale graiurilor insulare ale bufenilor, deosebiri de grai dintre „frătuț” și „bufeni”. Preocupările lor sunt mult mai vădite în cercetarea fenomenului supradialectal, apar probleme de diacronie, problema originii limbii și a poporului român. Vremea disputelor dialectale nu venise încă. Ei se găsesc între preocupările întârziate ale Iluminismului, care caracterizează și Școala Ardeleană a cărturarilor transilvăneni, în ceea ce avea această școală mai temeinic, și gramatica românească a lui I. H. Rădulescu.

Vremea dialectologiei și a numeroaselor dispute dialectologice începe odată cu venirea în Banat a lui Émile Picot, viceconsulul francez la Timișoara, de formație lingvistică și cunoscător al preocupărilor învățaților europeni pentru cercetarea limbii vorbite. Așezarea lui Émil Picot lângă alți înalți funcționari imperiali, cu preocupări lingvistice, sub genericul *Europenii* (cap. IV), precum Johann Jakob Ehrer și frații Arthur și Albert Schott, ca și Francesco Grisellini, aparținând sfârșitului de secol al XVIII-lea, trebuie regândită. Aceștia sunt, mai degrabă, contemporani cu Edel, Engel și Sulzer, din Transilvania, care îl anunțau, prin scrierile lor, pe Robert Roesler.

Émile Picot, profesor de limba și literatura română la École des Hautes Études,

numit viceconsul de Franța la Timișoara, unde activează între anii 1861 și 1872, avea o pregătire lingvistică serioasă și aducea cu sine o modalitate nouă de a aborda faptele de limbă, fiind contemporan cu marii lingviști francezi care modernizau cercetarea științifică a limbii. Se îndepărtase, prin pregătirea pe care și-a făcut-o, de neogramatici și nu era, din felul cum abordează cercetarea graiurilor românești, străin de anchetele pe care, în acea vreme, le făceau la fața locului abatele Pierre de Rousselot și Jules Gilliéron. Prin urmare, cunoștea interesul pe care contemporanii săi îl manifestau pentru cercetarea graiurilor. Este perioada când Graziadio Isaia Ascoli pusese bazele dialectologiei științifice în Italia, fapt care reverberază în întreaga Europă. Tot în această perioadă, Johann Schmidt formula „teoria valurilor”. Cunoștea, mai mult ca sigur, cercetările pe teren pentru înregistrarea patois-urilor franceze, întreprinsă de Désiré Monier în Jura franceză, de Ch. de Tourtoulan și O. Bringuier în spațiul dialectal franco-provensal. Epoca lui Émile Picot este epoca marilor înnoiri în cercetarea graiurilor, care va culmina cu nașterea metodei geografiei lingvistice, al cărei adept devine și el.

Cercetarea asupra graiurilor din Banat, care are ca rezultat studiul *Documents pour servir à l'étude des dialects roumains* (1873), și apoi asupra graiurilor românilor din Serbia, în ciuda unor inexactități, reprezintă cu totul altceva față de lucrările celorlalți cercetători ai graiurilor bănățene: înseamnă rigoare și metodă, și aceste calități le găsim și la Gustav Weigand, așezat tot în aceeași grupare. Din fericire pentru cei care consultă cartea lui Marcu Mihai Deleanu, contribuțiile lui Émile Picot și ale lui Gustav Weigand sunt clar și convingător evidențiate.

Atent și cu deosebită acribie se adâncește autorul în comentarea „diletanților”, cărora le găsește, pe bună dreptate, numeroase merite.

Întrucât între „diletanți” sunt deosebiri de valoare, iar glosarele lor sunt mai bune decât lucrările de inspirație dialectologică, autorul prezintă cu grijă fiecare cârturar, evidențiind ce putem reține de la fiecare. În ce mă privește, capitolele de lexic și glosarele lui Emilian Novacovici și ale lui Lucian Costin mi-au fost de mare ajutor la redactarea capitolului de lexic și a glosarului lucrării mele despre graiurile bufenilor. Și eu cred, ca și Gheorghe Sterpu, citat de Marcu Mihai Deleanu, că Lucian Costin merită să fie luat în considerație și „scos din anonim”. Se știe că el a fost apreciat de Carlo Tagliavini și a fost preluat de autorii *Dicționarului limbii române*. Marcu Mihai Deleanu îl așază imediat după Emilian Novacovici.

Capitolul VII, *Presa (Publicații. Publiciști. Colaboratori)*, deși este adăugat temei cărții, este util, pentru că ne înlesnește

cunoașterea problemelor care îi interesau pe bănățeni în acea vreme și ne dă posibilitatea să reconstituim limba presei, mai apropiată de limba de uz comun din Banat.

Remarcăm cu emoție capitolul VIII, intitulat *Primul curs de dialectologie la Filologia din Timișoara*. Este vorba de cursul ținut de Gheorghe Tohăneanu, pe care mi l-a cedat în 1963 și pentru care m-a adus în colectivul timișorean. Am putut trăi, astfel, vremea când eram tineri și fericiți, învățând și discutând cu un savant cu suflet de poet, devenit emblema Facultății de Filologie (Litere) din Timișoara.

În concluzie, cartea lui Marcu Mihai Deleanu este o contribuție de excepție la istoria dialectologiei române, care se citește ușor, agreabilă, o carte frumoasă, care îl cinstește pe autorul ei.

Marin Petrișor

Ion B. Mureșianu, *Din trecutul slovei bănățene. 1500 – 1700*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită de Bogdan Mihai Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 75 p.

Publicat în deja cunoscuta colecție „Bibliotheca Banatica” a editurii timișorene „David Press Print”, volumul, semnat de Ion B. Mureșianu, se vrea a fi, după mărturisirile autorului însuși, o primă înmănunchere a manifestărilor culturale bănățene, cercetarea acoperind perioada cuprinsă între anii 1500 și 1700. Studiul în discuție a apărut inițial în coloanele ziarului timișorean „Dacia” (1940, numerele 108 – 118), fiind, apoi, publicat în volum, în același an.

Cărturar și om de cultură, model pentru o întreagă generație de tineri, cărora le-a insuflat pasiunea cercetării tradițiilor românești, Ion B. Mureșianu își leagă numele de perioada postbelică a revistei „Mitropolia Banatului”, în paginile căreia semnează valoroase pagini de istorie culturală și ecleziastică. Pornind de la convingerea mărturisită că trecutul slovei

bănățene este istoria însăși, Ion B. Mureșianu oferă, prin acest volum, o veritabilă mostră de istorie literară și culturală bănățeană, prima dintr-o serie nu foarte numeroasă de astfel de lucrări. În ciuda unei evidente metode științifice de studiere a fenomenului literar, autorul respinge din start pretențiile unui riguros studiu științific, declarând, cu modestie, că scopul volumului ar fi doar unul informativ, de popularizare a vechii literaturi bănățene.

Veritabilă istorie a literaturii române vechi din Banat, cercetarea de față are ca punct de pornire cele mai vechi texte literare publicate sub semnătura unor autori bănățeni. Sunt evocate, în paginile cărții, școlile Caransebeșului și ale Lugojului, centre importante ale românismului, începând cu secolul al XV-lea. Sunt prezentate, apoi, cu

rigurozitatea cercetătorului pasionat, primele încercări literare din Banat și sunt analizate cele dintâi traduceri de texte religioase. Descoperim, de asemenea, câteva lucrări laice deosebit de valoroase, cum sunt cele dintâi scrieri lexicografice în limba română (*Dictionarium Valachico-Latinum* și *Lexicon Marsilianum*), dar și o serie de pagini alese, consacrate unora dintre cei mai importanți erudiți bănățeni, printre care cărturarii George Buitul și Gavril Ivul, cei care, prin opera lor, au dus numele neamului nostru dincolo de hotare, reprezentând cu cinste istoria culturii bănățene.

Dana Nicoleta Popescu, *Măștile timpului. Mit și spiritualitate în proza lui Paul Eugen Banciu*, Timișoara, Editura Hestia & Anthropos, 2012

Prozator prolific, a cărui operă cuprinde cincisprezece romane, un volum de proză scurtă, cinci de eseuri, narațiuni alegorice, tablete și pamflete, Paul Eugen Banciu a stârnit mereu interesul comentatorilor. Șirul lung de cronici care au apărut de-a lungul anilor stă oricând mărturie. După ce Dorin Murariu a publicat *Umbra scribului. Eseu asupra prozei lui Paul Eugen Banciu* (Hestia & Anthropos, 2008), opera lui Paul Eugen Banciu se bucură în continuare de atenție. Nu de mult a apărut cea de-a doua monografie care îi este dedicată – un demers ce pune în discuție, cu seriozitate, întreaga proză a scriitorului, incluzând cele două romane apărute în 2012: *Piranha* și *Singurătatea luminii*.

În *Măștile timpului. Mit și spiritualitate în proza lui Paul Eugen Banciu*, Dana Nicoleta Popescu pleacă de la observațiile receptării critice de care au beneficiat primele romane ale prozatorului pentru a trasa, din punctele nodale pe care le constituie mitul și simbolul, propriile direcții de investigație. Luată în corpore, proza lui Paul Eugen Banciu

Dincolo de semnificația unui firesc gest recuperator (omagial), publicarea acestui volum în cadrul colecției „Bibliotheca Banatica” reprezintă, fără îndoială, un prilej de integrare a cărții în circuitul științific al istoriei literaturii române în general și al literaturii bănățene în special, fapt semnalat cum se cuvine de cercetătorul Crișu Dascălu, prefațatorul volumului. O care scrisă cu sufletul, în paginile căreia cititorul este invitat să descopere o pitorească și bine documentată istorie literară a spațiului banatic.

Delia Badea

relevă sinteza între mitologia universală și cea românească. Miturile venite din culturi diferite se întrepătrund cu naturalețe, verificând obsesia elementarului, dar și bipolaritatea sacru-profan, solar-selenar sau nuanțele simbolismului animalier. Autoarea remarcă modul în care transgresarea mitului prin oniric și fabulos „conduce la noianul de superstiții-simbol și reprezentări-zoomorfe, ivindu-se astfel puncte de interferență cu prozele lui Mircea Eliade, Vasile Voiculescu, Fănuș Neagu și Sorin Titel.” (p.7)

Încă de la primele două romane (*Casa Ursei Mari* și *Reciful*), scriitorul și-a dovedit mobilitatea stilistică și tematică de care dispune, deoarece cu greu se pot imagina două cărți mai deosebite, cu atât mai mult cu cât aparțin aceluiși autor. Tocmai această diversitate este pusă în lumină de Dana Nicoleta Popescu. Pas cu pas, roman după roman, personaj după personaj, lumea prozei lui Paul Eugen Banciu își descoperă adâncimile și își revelează tainele. Atență la comentariile provocate de-a lungul deceniilor de romanele în discuție, autoarea dublează

lumea ficțiunii cu lumea exegezei, oferind, prin supraplanuri, un tablou complet al rețelelor simbolice pe care se configurează proza scriitorului timișorean.

Temele, protagoniștii și măștile lor (ursul, lupul, grifonul, muflonul, păianjenul, hamsterul), personajele care acoperă intervalul dintre tărâmurii sau măcar depășesc limita cotidianului (Femeia Marii, nimfa apelor, Teofana, Șamanul Mogu, Dascălul, Ieremia, vrăjitoarea albă Ivanda și părintele Iosif etc.) fac obiectul unei cercetări minuțioase, care identifică relațiile dintre arhetip, mit și simbol, dintre poveste și parabolă, dintre arhaic și modern, într-un continuu joc de oglinzi - pe cât de transparent, pe atât de profund. Sau de înșelător. În *Muflonul*, de pildă, trei actanți diferiți constituie „fațete ale aceleiași piramide, distincți dar inseparabili, alter-ego fiecare pentru ceilalți – unul din sensurile pe care le poate dobândi dublul, aflat în strânsă legătură cu motivul oglinzii. [...] Larga răspândire a motivului în literatura occidentală a dus la apariția unei adevărate tipologii: identic ca înfățișare ori dimpotrivă, similar sau opus în ceea ce privește caracterul

și personalitatea, suflet desprins de trup sau ființă muritoare, străbun ori complet străin, entitate supranaturală sau construcție artificială. În *Muflonul* apar mai multe variante ale dublului, separate de fine nuanțe: geamănul, dublul moralizator, protectorul, dublul supranatural, sosia, dublul negativ, sinele scindat.” (p. 88) Prin grilele de lectură aplicate de autoare, simbolurile își relevă plurivalența, motivele - semnificațiile multiple iar caracterele arată cum pot ascunde personaje arhetipale, abisale, alegorice, problematice sau simbolice.

La limita dintre real și ireal sau dintre istorie și mit, romanele lui Paul Eugen Banciu se dovedesc o sursă excelentă pentru glosări hermeneutice. Cartea Danei Nicoleta Popescu se concentrează asupra nepuizabilului joc de semnificații dintr-o operă care preia neobosit embleme, dar le și metamorfozează, le proiectează și le redefiniște potrivit unei viziuni profund personale. În centrul acesteia, tronează – printr-o construcție impunătoare – povestea.

Grațiana Benga-Țuțianu

Florin-Corneliu Popovici, *Max Blecher și retorica autenticității*, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 256 p.

Deși centenarul nașterii lui Max Blecher a trecut oarecum neobservat, literatura lui continuă să stârnească destul interes. Recent au apărut alte două cărți (ambele fiind inițial teze de doctorat) ce au ca punct de pornire literatura scrisă de acest autor care nu a scris mult, dar care (după anii 1970, când i-au fost reeditate romanele) s-a impus ca fiind unul valoros și original. Cele două cărți ar putea fi citite și interpretate în oglindă, ambele stabilind legături între biografia și literatura lui Max Blecher. Dacă Doris Mironescu (în *Viața lui M. Blecher. Împotriva biografiei*,

Editura Timpul, 2011) construiește o biografie cu trimiteri la literatura sa, Florin Corneliu Popovici își concentrează atenția asupra romanelor blecheriene, făcând diverse trimiteri spre biografia autorului. Și observă că: „Unul dintre paradoxurile secolului al XX-lea este acela că, în timp ce teoria anunță că autorul e mort, asistăm la o resurrecție a biografiilor, a memoriilor și a jurnalelor. Ficțiunea intră într-o criză și din această cauză triumfă literatura care este mai aproape de existență, în care un loc aparte îl are documentul, care satisface nevoia de adevăr

a cititorului.”(p.149) Sigur nu trebuie deloc să punem semnul egal între ficțiune și biografie: „Max Blecher nu spune niciodată în romanele sale : „Eu, Blecher...” Blecher este în cărțile sale un personaj de hârtie(Roland Barthes), ceea ce înseamnă că Întâmplări în irealitatea imediată, Inimi cicatrizate și Vizuina luminată(în care noțiunea clasică de mimesis este subminată și substituită cu o metarealitate, fapt ce apropie romanele scriitorului de operele suprarrealiștilor) nu întâlnim biografia reală a omului Blecher, ci biografia omului de hârtie(captiv în labirintul ficțiunilor), cu o identitate precară, alunecoasă.”(p.148)

Pornind de la caracterizarea făcută de Eugen Ionescu, care îl considera pe Blecher un Kafka român, Florin Corneliu Popovici nu intră direct în subiect ci își construiește cartea cu multă meticulozitate, conceptele și termenii cu care se va lucra sunt bine explicați, se discută despre modernism versus tradiționalism, jurnal intim, memorii, amintiri, autobiografii etc, vorbindu-se pe scurt și despre apariția și devenirea romanului românesc, pentru a se preciza mai bine contextul în care au apărut scrierile blecheriene: „Blecher nu contestă romanul ci, în spiritul novator al vremii, îi împrăspătează formula epică într-o manieră personală: el exploatează criza romanului spre a scrie un roman al Crizei. Varianta lui de roman este un roman-altfel, cu deschidere spre sincronizare cu romanul european al vremii.”(p. 220) Trimiterea la Kafka îl aduce în discuție, firesc am putea spune, pe omul K, omul imperiului aflat în destructurare, omul K și toate întruchipările sale, de la cetățeanul Imperiului, la inadaptabil, de la neaustriac

la minoritarul înstrăinat, de la omul dominat de sistem până la omul K, scriitorul. Cu subtilitate și inteligență, Popovici subliniază aspectele originale ale prozei lui Blecher, văzând în *omul K* unul care este „la bază un om baroc, care a interpretat lumea ca fiind un teatru creat de Dumnezeu, unde oamenii caută să se autodepășească continuu pentru a-și dobândi salvarea în lumea de dincolo.”(p. 185) Blecher se scrie pe sine însuși, și multe lucruri pe care (presupunem) că le știm despre el, le știm din cărțile lui, dar ele sunt o copie infidelă, o oglindă deformantă: „Chiar dacă romanul blecherian are un profund caracter autobiografic, cititorul trebuie să accepte, tacit, în pact ficțional cu autorul.(...) Dacă viața nu-i oferă lui Blecher un sens, atunci scriitura are caracter compensatoriu.”(p. 218) Interesul crescut pentru perioada interbelică și pentru avangardă explică într-un fel și interesul crescut pentru proza lui Blecher. În același timp modernitatea, dar și sensibilitatea excesivă au dus la scrierea unei literaturi care reușește să transmită nu doar mesajul principal al autorului său, ci și diferite mesaje subliminale. „Romanele lui Blecher se citesc de fiecare dată altfel, ele creează impresii de lectură. Blecher ficționalizează și se ficționalizează. Personajele blecheriene sunt creații în interiorul unei creații. Ideea de sinceritate iese din discuție în afara textului blecherian, fiindcă în interiorul textului ea e de netăgăduit.”(p. 220)

O anexă care cuprinde câteva documente rotunjește această carte ce subliniază încă o dată importanța unui scriitor valoros tocmai prin singurătatea și aparenta lui marginalitate.

Veronica- Alina Constănceanu

„Reflex”, 2011, 2012

Publicație culturală cu un solid prestigiu în Banat, revista „Reflex” din Reșița apare sub auspiciile Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Naționale (director: profesorul Gheorghe Țunea), și sub egida Uniunii Scriitorilor din România. În colegiul redacțional al revistei figurează Octavian Doclin (redactor-șef) și Ada Cruceanu (redactor).

Scopul și direcțiile de activitate au fost expuse clar și succint în articolul semnat de Octavian Doclin, care deschide nr. 1-6 din 2011: „Ne-am străduit, timp de un deceniu, să nu ne abatem de la programul revistei care are, pe frontispiciu, subtitlul artă-cultură-civilizație, dar și îndemnul ultimului cronicar al românilor, Nicolae Stoica de Hațeg: «... și ține-te de Banat».” (Octavian Doclin, *Colocviile revistei REFLEX, 2011*, „Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 1) În același articol, redactorul-șef sublinia o idee definitorie pentru întregul traseu al revistei: „Cei zece ani au confirmat, atât prin colaboratorii revistei și participanții la colocvii, atât prin rubricile revistei, cât și prin temele colocviilor, că am depășit granițele provincialismului îngust.”

La cea de-a XI-a ediție a Colocviilor „Reflex”, desfășurată la Băile Herculane în perioada 24-26 iunie 2011, au participat scriitori din Banat (Timișoara, Reșița, Lugoj, Caransebeș, Bocșa, Dalboșeț, Prigor) și din alte centre culturale: București, Arad, Cluj, Târgu Jiu, Pitești, Sighișoara. Din programul reuniunii se rețin prelegerea despre Sărbătoarea Sânzienelor (cu participarea scriitorilor Zenovie Cârlogea, Simion Dănilă, Marcu Mihail Deleanu, Gheorghe Jurma, Ion Murariu, Vasile Petrica) și lansarea volumelor *Pasajul discret* de Cristian Ghinea, *Deșertăciune și asceză* de Ela Jakab, *Cea mai bună dintre lumi. Jurnal și*

contrajurnal parizian de Gheorghe Mocuța, *Solstițiul Sânzienelor*; *Lucian Blaga între amintire și actualitate, interviuri și reportaje* de Zenovie Cârlogea, *Cadență pentru marș erotic* de Mariana Gorczyca, patru cărți de aforisme ale lui Simion Todorescu (a consemnat Adriana Weimer în „Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 1).

Tema celei de a XII-a ediții a Colocviilor Reflex (Herculane, 10-13 mai 2012), pentru prima dată cu participare internațională, a fost *Terra Banatica, între Europa Centrală și Balcani*. Comunicarea *Banatul între Balcani* a fost susținută de scriitorul timișorean Ion Marin Almăjan, iar în tratarea temei și-au prezentat opiniile Lucian Alexiu, Octavian Doclin, Slavomir Gvozdenovici, Vasile Petrica, Adam Puslojici, Cornel Ungureanu. Colocviile au prilejuit un excelent dialog liric între poeții români Lucian Alexiu, Ion Marin Almăjan, Vasile Dan, Virgil Diaconu, Octavian Doclin, Toma George Maiorescu, Ioan Matiuț, Gheorghe Mocuța, Nicolae Sârbu, Costel Stancu, Adriana Weimer și grupul poezilor de limbă sârbă (Radomir Andrici, Mico Cvijetici, Zoran Gerici, Milenko Jevgevici, Zoran Kostici, Miloș Latinovici, Milovan Marcetici, Adam Puslojici, Branislav Veljkovici, Nikola Vujcici, Miljurko Vukadinovici, Jovan Zivlak) din Serbia și Republica Srpska.

Dialogul *Față în față* atestă unul dintre pricipiile estetice ale publicației reșițene: recunoașterea Banatului ca zonă culturală marcată de inter- și multiculturalitate. „Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 20-35 a publicat o selecție din textele recitalului poetic, întregită cu alte poeme ale creatorilor români și sârbi, versiunile în limba română ale poemelor sârbe aparținând lui Slavomir Gvozdenovici și Lucian Alexiu. În aceeași

sferă a multiculturalității se plasează și un eveniment cultural din cadrul colocviilor din mai 2012: lansarea volumului de versuri *Im Schatten der Zeit/ În umbra timpului* de Hans Dama, poet stabilit la Viena (traducerea: Simion Dănilă). Adiacentă Colocviilor Internaționale, ancheta „Reflex”, cu scriitorii Ion Marin Almăjan, Slavomir Gvozdenovici și Nicolae Sârbu, poartă semnătura lui Titus Crișciu.

Alte evenimente culturale, consemnate și comentate în paginile publicației din Reșița, au fost: Colocviile Centrului Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, în perioada 3-6 octombrie 2012 (Octavian Doclin realizează un interviu cu Gheorghe Țunea, directorul Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Caraș-Severin, „Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 9-11); Zilele Literaturii Germane la Reșița, ediția a XXII-a, 4-6 mai 2012 (Erwin Josef Țigla, „Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 95-96); inaugurarea Muzeului „Constantin Lucaci” în 5 iunie 2012 la Bocșa („Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 99); aniversarea a cincizeci de ani de existență a Muzeului Județean de Istorie din Reșița, 5 noiembrie 2012 (*Interviu cu dr Dumitru Țeicu, directorul Muzeului Banatului Montan Reșița*, realizat de Titus Crisciu, „Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 2-3); prima ediție a Festivalului Internațional „Zilele Palatului Culturii”, 21-23 septembrie 2012 (dr Dana Antoaneta Bălănescu, „Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 67).

Din interviul acordat de Dumitru Țeicu, se rețin câteva idei esențiale: începuturile muzeografiei în Reșița se situează în anul 1957, când s-a constituit *Comisia pentru înființarea muzeului*, avându-l președinte pe inginerul Gheorghe Ilia, și secretar, pe omul de cultură George C. Bogdan; sunt evocate apoi personalitățile care au citorit sau

direcționat Muzeul Județean de Istorie (prof. Octavian Răuț, prof. Gheorghe Lazarovici, dr Volker Wollmann, Ilie Uzum) și este trecută în revistă activitatea de cercetare și colaborarea cu alte instituții de gen din țară; îmbogățirea patrimoniului, inclusiv prin valoroase lucrări donate de artiștii contemporani. („Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 2-3).

Redactorii și colaboratorii revistei au avut în atenție evenimentele aniversare ale personalităților literare și culturale dedicându-le evocări, reflecții, comentarii asupra operelor. De pildă, cunoscutul personaj bănățean Tata Oancea a fost evocat de Gabriela Șerban: *Tata Oancea, 130 de ani de la naștere* („Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 14). Scriitorii contemporani omagiați cu prilejul unor aniversări sunt prozatorul și poetul Ion Marin Almăjan („Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 8 și „Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 13), scriitorul și cineastul Vasile Bogdan („Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 20), poetul și stilisticianul Crișu Dascălu („Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 21), criticul și poetul Gheorghe Grigurcu („Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 21), poeta Liubița Raichici („Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 81), profesorul Gheorghe Țunea („Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 8-9).

Două evocări stau sub semnul doliului: amintirile lui Octavian Doclin despre Petre Stoica („Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 43) și portretul schițat de Carmen Albert istoricului Valeriu Leu („Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 46-48).

Personalitățile bănățene din literatură, artă, etnografie, știință au devenit cunoscute cititorilor și prin intermediul rubricilor *Interviurile Reflex* și *Invitatul revistei*. Sunt prezentați astfel scriitorul Titus Suciuc („Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 3-4; „Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 7-12), Liubița Raichici, aflată la conducerea Direcției pentru Cultură

și Patrimoniul Național Caraș-Severin și organizatoarea primului festival de poezie din județ („Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 93), scriitorul Mircea Bârsilă („Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 39-42), istoricul Gheorghe Lazarovici („Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 4-7), președintele Forumului Democratic al Germanilor din Caraș-Severin, Erwin Josef Țigla („Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 119-120). În intervalul 2011-2012, invitații revistei au fost: criticul Alexandru Ruja („Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 45-52), prozatorul Paul Eugen Banciu („Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 49-50) și scriitorul Luca Pițu („Reflex”, XIII, 2012, nr. 7-12, p. 16-17).

Semnalaarea și comentarea cărților recente ale autorilor bănățeni se constituie ca o modalitate de promovare culturală, în revistă nelipsind recenziile: Lucian Alexiu, *Palimpsest/ Palimpseste* (versiunea în limba franceză Elisabeta Bogățan și Linda Bastide, recenzent: Elisabeta Bogățan, „Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 55); Ion Marin Almăjan, *Poezii despre țărani* (recenzent: Lucian Alexiu, „Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 41); Pia Brînzeu, *Bodysong* (recenzent: Adriana Babeți, „Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 50); Eugen Dorcescu, *Elegiile de la Bad Hofgastein* (recenzent: Constantin Stancu, „Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 53); Dan Florița-Seracin, *Întoarcere din larg* (recenzent: Cristian Ghinea, „Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 85-86); Gheorghe Luchescu, *Lugojul, vatră cultural-folclorică* (recenzent: Dorin Murariu, „Reflex”, XII, 2011, nr. 7-12, p. 81-82); Gheorghe Grigurcu, *Catalog liric* (recenzent: Zenovie Cărlugea, „Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 65-67); Viorel Marineasa, *Despre Banat în registru normal* (recenzent: Radu Ciobanu, „Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 51-52); Ioan Matiuț, *Între ceruri* (recenzent: Lavinia

Ioanoaia, „Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 57); Gheorghe Mocuța, *Istoria emoțiilor mele/ L'histoire de mes troubles* (recenzent: Aurelian Sârbu, „Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 74); Vasile Moiş, *În spatele ușilor deschise* (recenzent: Mircea Popa, „Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 48-49); Vasile Petrica, *Savantul Traian Lalescu (1889-1929) și cultura Banatului* (recenzent: acad. Solomon Marcus, „Reflex”, XII, 2011, nr. 1-6, p. 5); Vasile Petrica, *Restituiri literare* (recenzent: Ada D. Cruceanu, „Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 87); Adriana Weimer, *Memoria frunzei* (recenzent: Constantin Buiciuc, „Reflex”, XIII, 2012, nr. 1-6, p. 69).

Autorilor locali, poeți, prozatori, critici, esești, filologi, folcloriști, oameni de cultură și știință li s-au acordat spații generoase în revista „Reflex” asigurându-li-se astfel posibilitatea de publicare a unor fragmente semnificative din operă.

Cele patru numere din anii 2011-2012 relevă constanța unor rubrici și a colaboratorilor: *Eminescându-ne* (prof. univ. dr. Liviu Spătaru), *Lecturi și privești* (Radu Ciobanu), *Dor de ducă, dor de casă* (Edith Guip Cobilanschi), *Ora de istorie* (Ionel Bota, Iosif Băcilă, Dorin Bălțeanu, prof. dr. Nicolae Magiar, drd. Eduard Magiar), *Filologica* (conf. univ. dr. Marcu Mihail Deleanu, Sergiu Drincu), *Banatul multiethnic* (Erwin Josef Țigla), *Viața muzicală* (Constantin-Tufan Stan), *Lucrul care trebuie* (Corneliu Chiseliță).

Publicația din Reșița beneficiază de condiții grafice foarte bune, textele sunt însoțite de fotografii și ilustrații.

Promovând cu tenacitate valorile cultural-artistice din Banatul de ieri și de astăzi, revista „Reflex” reprezintă o replică de nivel la publicațiile centrale și o deschidere benefică pentru cultura națională.

Dana Nicoleta Popescu

Nicolae Țințariu. Ediție îngrijită de Mircea Măran, Panciova, 2012, 348 p.

Scriitorul și publicistul, în primul rând dramaturgul Nicolae Țințariu, până în zilele de azi este un nume aproape necunoscut în istoria literaturii române din Voivodina. Activitatea lui este descoperită de universitarul și istoricul Mircea Măran, care a strâns la un loc piesele de teatru, dând volumului titlul *Nicolae Țințariu*. Volumul este publicat la Editura Centrului Euroregional pentru Dezvoltarea Societății în Medii Multietnice „In medias res” din Panciova, în anul 2012. Volumul cuprinde piesele de teatru ale acestui autor, care la începutul secolului XX erau nelipsite de pe scenele din Banatul Sârbesc. Cartea conține 350 de pagini și aici sunt incluse 18 piese de teatru, care erau, la rândul lor, publicate în perioada interbelică la Editura „Alexandru Anca” din Cluj. Cu sprijinul profesorilor universitari de la Universitatea „Babeș-Bolyai” au fost puse la dispoziția autorului o parte mare dintre „piesele populare” găsite în broșuri și semnate de Nicolae Țințariu, găsite în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare. Un număr mai mic sunt găsite în unele biblioteci particulare din Banat. Piesele de teatru ale lui Nicolae Țințariu nu au o foarte mare valoare artistică și literară, dar sunt de mare valoare în ceea ce privește istoria culturii și literaturii de pe aceste meleaguri. Piesele lui au fost îndrăgite de un public larg din Banatul sârbesc și din România, încât s-au citit și recitit, dar s-au și jucat pe scenele Căminelor culturale. Cu toate că a existat o mare dificultate în ceea ce privește pregătirea acestui material pentru tipar din cauza unui limbaj greoi și cu un număr însemnat de greșeli ortografice, Mircea Măran a considerat că trebuie evitată o lectorizare „completă” a textelor, „pentru a nu se pierde prea mult din autenticitatea și originalitatea acestora, astfel că a recurs doar la corectarea acelor greșeli ortografice și nu numai, care au fost prea grave pentru a le putea neglija” (Mircea Măran, p. 4).

Țințariu, în piesele sale, are o viziune realistă asupra societății românești din Banat, surprinsă într-un moment de criză evolutivă, reconstituind cu o bună intuiție psihologia unei epoci și chiar a unor categorii sufletești specifice rurale. Personajele lui sunt groțesti, niște desene capricioase, bizare, care declanșează râsul prin alura lor comic-extravagantă și prin ridicolul lor absurd. Satul bănățean și mentalitatea specifică și prezentă în lumea rurală bănățeană este văzută cu un ochi de psiholog, iar tematica pieselor și limbajul accesibil a făcut ca piesele lui Nicolae Țințariu să fie prezente pe scenele de teatru din satele bănățene aproape jumătate de secol, până în perioada postbelică, când mai întâi începe să scadă numărul spectacolelor prezentate, ca după scurt timp să fie complet scoase din repertoriul teatral. Autoritățile comuniste, având o nouă atitudine față de rolul artei teatrale, au considerat că aceste piese nu au „mesaj pozitiv”, încât „conțin declamatorism vulgar și gol” (Mircea Măran, p. 11). Amintim câteva titluri de piese incluse în volum: *Copiii noștri*, *Nevasta mea, fie îngerii cu ea*, *Gura lumii*, *Văduva cu farmece*, *S-a stricat lumea*, *Gardul fermecat*, *Zece fete de măritat*, *A fost odată* etc. După titlurile acestor piese de teatru, putem vedea o influență a folclorului balcanic, dar și o apropiere de clasicii români. În Banatul sârbesc există o oarecare „criză” în editarea și scrierea pieselor de teatru, încât această carte este o adevărată comoară, nu doar pentru scenele goale din satele bănățene ci și pentru completarea capitolului de istorie a dramaturgiei de la noi, piesele incluse în acest volum se pot considera cele mai vechi piese românești din Banatul sârbesc sau, cu alte cuvinte, primele piese în limba română scrise la noi.

Virginia Popović

Petre Țurlea, *Românii din Serbia 1940 – 1944*, Editura Enciclopedică, [București], 2012, 832 p.

Cunoscut cercetător al vieții și operei lui Nicolae Iorga și mai apoi înzestrat autor al unei serii de monografii dedicate figurilor emblematică ale românilor¹ în Cel din urmă cataclism mondial, profesorul universitar Petre Țurlea vine acum în fața cititorilor săi cu o extrem de incitantă și de actualitate scriere, despre românii din Serbia în anii de grea încercare ai războiului.

Departa de noi gândul că subiectul nu s-ar fi bucurat în istoriografie de interesul legitim – atât din partea autorilor mai de demult, de la noi dar și din țara vecină; cât și din pana unor mai tineri cercetători, porniți cu elan, motivație și talent pe calea spinoasă a afirmării academice. Alin Spânu², Bogdan Cătană³, Cătălin Calafeteanu⁴, Mircea Măran, sunt printre cei care, mai de curând, au semnat notabile contribuții în acest, pe alocuri și mai nou, frustrant domeniu de cercetare. Nimeni până acum însă nu a dat o asemenea temeinică amplasare documentară subiectului și o focalizare tematică pe măsură, cum o face în volumul de față profesorul Țurlea. Demersul domniei sale beneficiază, în plus, de avantajul unei excepționale cunoașteri a problematicii implicării generale românești în Cel de-al doilea mare război și,

¹ *Evoluția comunităților naționale de peste hotare în atenția Serviciului Special de Informații. Studiu de caz: Românii din Banat și Timoc(1941)*, în „Științe socio-umane și rolul lor în actualul mediu de securitate”, 2006, Vol. II, p. 262 și urm.

² *Relații diplomatice româno – sârbe 1880 – 1913*, Editura Universitaria, Craiova, 2009

³ *România și „micile puteri” vecine 1940 – 1944*, Editura Enciclopedică, București, 2011

⁴ Mircea Maran, *Kulturne prilike kod Rumuna u Banatu 1945 – 1952*, Vršac, 2009; versiunea în limba română, sub titlul *Viața culturală la românii din Banatul de vest 1945 – 1952*, în curs de apariție, sub egida Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca

în egală măsură, a vocației evocative a unui „antonescolog” de forță al istoriografiei contemporane de la noi.

Înzestrat cu o asemenea „dotare” de excepție în planul specialității, autorul ne-a dat o convingătoare probă a capacității sale de sinteză chiar și pe un asemenea teritoriu al pașilor mărunți, înglobând un asemenea subiect punctual într-o lume convingător evocată, cu așteptări, speranțe și proiecții mărețe, dezamăgiri asemenea, apoi neîmpliniri și prăbușiri...

Mărturisesc, nu am știut-o până acum: în jur de 2000 de legionari și-au aflat, după eșecul rebeliunii din ianuarie 1941, un confortabil refugiu în protectoratul german al Banatului de vest, întins cu pretenții de extra-teritorialitate și asupra Serbiei propriuzise, aservită și aceasta, întru totul Reichului. Paradoxal, acest activism iredentist violent, îndemnând la căi și soluții de forță în promovarea integrală a idealului românesc în teritoriile balcanice, a fost mai degrabă contraproductiv, în disputa cu o eventuală soluție pro-ungară sau cu proiectata creație statală germană a șvabilor dunăreni.

Dincolo de Conducător, autorul nostru ne ajută să-l înțelegem în mai mare complexitate și pe omul Antonescu. Sfășiat între datoria impusă de ostaș anticomunist, de aliat de nădejdie al lui Hitler dar și hăituit de coșmarul unui simț al onoarei cu iz tradițional și ortodox, care-i spunea că nu trebuie să lovești pe cel deja atins de o soartă potrivnică, să iei parte la sfășierea prădalnică a unui stat al cărui regină este Maria, fiica marelui întregitor al neamului românesc. De aici și frustrări și așteptări zadarnice, din partea unui om al ordinii, ca la o viitoare conferință de pace a noilor învingători

să se repare, în mod legitim, nedreptățile românilor sud-dunăreni. De aici și iritații mereu prezente, față de zgomotele turbulente ale agitației legionare fără de măsură; apoi și duritatea implacabilă cu care a ripostat la intențiile ungare de anexare în Banat. Dar și zona neagră a frustrării la conștientizarea intențiilor marelui Reich, de a pregăti o soluție a problemei în regie proprie.

Complicități uneori neașteptate, dezvăluite de rapoartele serviciilor speciale, peste linia de înfruntare: primirea, cu deplină înțelegere și chiar compasiune, a delegației sârbilor ocupați, de la Becicherec, cu dorința viu exprimată din partea acestora, de a fi integrați în statul românesc, spre izbăvire de sângeroasa prigoană ungară ori de alte represii, exercitate asupra lor în mod discreționar, de către *volks-Deutscher-ii* atotputernici și temutul Gestapo.

Din sursele arhivistice ale Serviciului Special de Informații și ale Direcției Generale a Poliției aflăm că românii din Serbia s-au bucurat de un interes major și constant din partea Șefului statului și a cercului colaboratorilor săi apropiați. Eugen Cristescu, șeful SSI, avea ca misiune de mare importanță reunirea și organizarea în comun a diferitelor facțiuni ale românilor bănățeni de dincolo și a românilor de la Timoc. În acerst sens s-au elaborat temeinice sinteze geo-politice și economico-sociale privind istoria și destinul românilor de la sud de Dunăre. Acestea au stat, apoi, la baza unor ample și documentate memorii, redactate de specialiști în numele (și beneficiind totodată de colaborarea) românilor din Sud. Frunțașii acestora, precum dr. Alexandru Butoarcă de la Vârșeț, preotul Adam Fiștea din Banat ori preotul Suveică de la Negotin (dispărut, în condiții neelucidate, în toamna lui 1943), beneficiau de largă audiență a forurilor decizionale de la București, privind

căile de urmat în vederea reunirii eforturilor din diasporă, pentru soluționarea deplină a chestiunii românești.⁵

Rapoartele calificate ale emisarilor din teren ai ministrului Cristescu oferă detalii despre modul în care s-a lucrat, funcție de evoluțiile geo-strategice și cele militare, de pe frontul de est și apoi, din Balcani. La un moment dat, în situația de criză extremă, abandonat de britanici, colonelul Draja Mihailovici, șeful rezistențelor sârbi pro-monarhici (cetnicii) a făcut o solicitare de sprijin în muniție și echipament de război către oamenii lui Antonescu. Justificarea era cea a cauzei comune, a războiului anticomunist: ultimele redute ale frontului din est, contra comunismului, se terminau de fapt în Balcani, fiind cele ale cetnicilor – suna argumentația din apelul disperat de ajutor al acestora. Astfel ne explicăm și atitudinea cruțătoare, cu gesturi de bunăvoință chiar, din partea justiției antonesciene, în Procesul de la Timișoara, intentat preoților sârbi în iunie 1943⁶, pentru organizarea unui ipotetic nucleu de rezistență de inspirație cetnică (ca reacție, la zvonul ce a iscat panică, vizând posibila anexare a Banatului la unguri). Paradoxal, cetnicii îi simțeau mai aproape pe emisarii antonescieni (din tabără opusă) decât pe conașionalii comuniști, tot mai dificilii lor părtași de cauză; care, la scurtă vreme, se vor întoarce împotriva foștilor aliați, necruțători și răzbunători, până la exterminare.

Un asemenea colaborator atipic al autorității antonesciene, la vreme de nevoie, a fost și simpatizantul cetnic din Clisură Slavco Stoicovici; curând însă îl va apuca

⁵ De reținut faptul că expertiza SSI din teren vine și cu aprecieri nu tocmai măgulitoare despre rezultatul acestei angajări: „Unii lucrează aici pentru români, alții pentru buzunar, iar străinii se miră de nepăsarea românilor de aici.” (p. 731)

⁶ Vezi detalii la Miodrag Milin (editor), *Sârbi din România în secolul XX*, Cluj-Napoca, 2012

mâna răzbunătoare a partizanilor comuniști, înrolați și plini de zel, chiar dintre consătenii săi, de la Belobreșca.⁷

Românii din Serbia, sârbii din România, parcă într-un tablou în oglindă; o poveste complementară: legionari refugiați în Serbia Reichului și sub deviza *Banatul și Timocul sunt România*. Partizani comuniști, cu lozinca *Banatul – Iugoslavia*, violent combătuți în părțile Oraviței și Văii Almăjului și alungați apoi de jandarmi, spre Biserica Albă și Deliblata... Români în 1941, când au fost izbăviți de Antonescu de prin lagărele germane ale prizonierilor de război iugoslavi, redeveniți vlahi în 1945, în fața terorii și prigoanei „antifasciste”...

Începuturile acestor stranii desfășurări istorice (violent curmate, pentru românii din

⁷ Subiectul este abordat literar de către Dumitru Radu Popescu, în nuvela *Duios Anastasia trecea*.

Serbia, prin căderea regimului antonescian), au continuat pentru o vreme la sârbii din România, cu implicare extrem de nocivă din partea serviciilor secrete: a celor iugoslave (OZNa⁸ lui Tito) și apoi a celor românești, cu deținuți politici, deportări, și toată epopeea, încă neelucidată pe deplin, de nedreptăți, prigoniri și suferințe.

Cartea lui Petre Țurlea are, pe lângă valoarea științifică și emoțională incontestabilă și această rară calitate, de instrument magic, ce deschide larg ușile spre un teritoriu până de curând interzis cercetării științifice; apropiind o materie, până mai ieri familiară doar serviciilor avizate, de lumea cercetării academice și a științei adevărate.

Miodrag Milin

⁸ OZNa, Odbor zaštite naroda, Consiliul de apărare a poporului, Securitatea iugoslavă de după război.